

О ПОРЕКЛУ СТАНОВНИШТВА ТУЗЛАНСКЕ ОБЛАСТИ

— БЕЛЕШКЕ —

1904. настанио сам се као лекар у Тузлу и почео се узгред бавити проучавањем краја и народа пошто сам претходно проучио Антропо-географске Проблеме. Они су ми за све време били упуство у томе раду. Бележих што сам видео, чуо и читао од вредности о оним пределима, а путовао сам лекарским послом по области веома често и целу је обишао неколико пута. Прошлога сам лета пробавио три месеца по селима у седам срезова ревидирајући ове белешке. На хартију сам бацио само чињенице, али немам смелости да из њих извучем закључке, јер ми за тај посао недостаје потребна спрема.

I.

Тузланска Област лежи између Дрине, Саве и Босне, а с југа је затворена Романијом и варешким горама. Површина јој је 8618 км², а број становника је 1921. изнео 414.913 душа.¹⁾

Област је била насељена и у преисториско доба, а за то су сведок гомиле нађене на Гласинцу које се простиру до Власеница, Кладња и Сребрнице, сем тога је у срезовима брчанском, зворничком и маглајском обретоно трагова из доба неолитскога, бронзаног и бакреног.²⁾ За Римљана је тузланска Посавина припадала Панонији, а јужно од Мајевце Провинцији Далмацији. Градина код Сребрнице се звала *Domavia*, и у њу је водио друм од Солина на Јадрану преко данашњег Сарајева. Ту су Римљани, као касније и Дубровчани, експлоатисали сребрне руднике.³⁾ Подфирогенит⁴⁾ спомиње град *Salines* у пределу Спрече, а у титулама босанских банова и краљева помиње се и крај око сланих извора *Sol*, сада турски Тузла. И данас још има стараца по околним селима који употребљавају старо име („идем у Соле“ — „био у Солама“).

По Јиречеку⁵⁾ је тај крај за време Порфириногенитово био заједно са Рашком, а од половине XII века је Тузланска Област постала, у главном, саставни део босанске државе. Са Србијом је, како вели И. Руварац,⁶⁾ била још под Драгутином Немањићем, Високим Стеваном, Ђурђем Смедеревцем и његовим синовима. Из листине Степана Томаша

од 1458. може се, каже Руvaraц⁷⁾, извести да су српски деспоти, сем Сребрнице, поседовали и располагали земљама и добрима у области Теочачкој, Тишачкој и у Усори.

Сребрница се спомиње први пут 1376. као живо трговачко место и дубровачка насеобина, Олово 1382., а Зворник (Звоник) 1423.⁸⁾

Тузланска је Област дефинитивно пала под Турке 1512. Бесаревци су се неколико пута око Зворника узалуд напрезали (1517., 1688., 1717., 1737.), а Пожаревачким Миром је Аустрији успело да поред осталих делова Северне Босне и Србије добије и десну обалу Саве у Тузланској Области коју је држала 21 годину.

II.

О средњовековном и познијем становништву ове области до у XVIII век имамо неколико података.

Међу старом властелом била је најјача *породица Павловића*⁹⁾ која је држала земљу између Дрине и Босне и порушени *Јаблонград* у срезу зворничком био је, вероватно, матица те властеоске куће. Седиште јој је био Град Борач у Власеницама, како се досле држало, а по мишљењу Вл. Скарића у близини Праче. Мање породице су биле *Диничићи* (касније Ковачевићи) и *Златоносовићи*¹⁰⁾ код Усоре, Сребрника и Зворника, затим *Брашељевићи*, *Гојсалићи*, *Прибојевићи*.¹¹⁾

Записи на стећцима у тузланском, зворничком, бијељинском и власеничком сведоче да су у тим крајевима живела још и ова властела: *Бановићи*, *Берковићи*, *Богосалићи*, *Бранковићи*, *Веселиновићи*, *Голубовићи*, *Гостилани*, *Драшковићи*, *Јуношићи* — *Тупковићи*, *Милетићи*, *Радосалићи*, *Тврдојевићи*, *Ушоловићи*, *Црнићи*.¹²⁾

Бановићи и Берковићи упућују на Бановиће и Берковицу у тузланском, Берковићи даље на Берковицу у власеничком и рогатичком, на Берковице у власеничком, на Берковиће у чајничком, рогатичком, столачком и варешком, Утоловићи на Утуловиће у фочанском, на Туловиће у тузланском и фочанском, Црнићи на Црниће у фочанском и крешевском.

Под једним стећком у зворничким Пељавама¹³⁾ лежи Радмио Бранковић Бољерадов, а то име подсећа на село Бољерадину у фочанском. У истоме селу¹⁴⁾ има један мрамор са натписом да је онде сахрањен Драго Јуношић Тупковић племенити Свибњичанин. Тупковићи су село у тузланском, а име „Сибница“ носи пет села у разним крајевима Србије и једно село у Г. Пологу, у Повардарју. У жичкој повељи Стевана Првовенчаног забележено је и село Свибница.¹⁵⁾

К. Јиречек износи да су и по рударским местима Тузланске Области, као и по осталој Босни и Србији, многе куће са нашега Приморја, затим из Млетака и других италијанских градова држале своје радње. Саси су, вели он, били рудари, домаћи људи власници мајдана и радници, а Дубровчани капиталисте, златари и сем тога су ковали новце.¹⁶⁾

Рударски су градови носили латинско обележје и сваки је град, па и најмањи имао католичку цркву с парохом или капеланом и на тој су се основи после дигли фрањевачки самостани¹⁷⁾ у Зворнику, Сребрници, Олову, Доњој Тузли, Градоврху и Горњој Тузли.

Босански бискуп fra Francisko di Stefano, Височанин¹⁸⁾ обишао је концем XVI века своју дијецезу и у релацији коју је поднео Папи каже да је у целој Тузланској Области било онда 7400 Католика, и то у околици Модриче 2000, у Горњој Тузли 1600 и самостан са 15 фрањеваца, у Доњој Тузли и околици 1000 и самостан са 16 монаха. У

Сребрници је нашао 400 Католика и манастир са 6 фрањеваца, а по околним селима су живели „Шизматици и Турци.“ У Зворнику је било 300 муслиманских кућа, у околици није било ни једне душе католичке, а било је „више Шизматика него Турака.“ Из Сребрнице је дошао за два дана у Олово путујући „кроз села шизматичка и турска.“ У Олову је затекао самостан са 15 фрањеваца, а у месту и околици је било 2400 католичких становника.

Пола века касније бискуп Маравић, родом из Олова,¹⁹⁾ бележи Зворник с 300 кућа муслиманских, Доњу Тузлу с 550 кућа муслиманских и католичких, Горњу Тузлу с 250 кућа муслиманских и католичких, Кладањ с 550 кућа муслиманских, Олово с 54 муслиманске и 135 католичких кућа, Сребрницу с 400 кућа муслиманских, католичких и православних. Посебно спомиње још градове Кушлат, Теочак и Сребрник и, најзад, католичке цркве, самостане и насеља: самостан у Олову са три жупе (Олово, Јелашке и Гостиља) у којима је било 5063 душе, самостан у Сребрници и 379 католика, самостан у Градоврху код Тузле са пет жупа у којима је било 6143 житеља, самостан у Доњој Тузли са две жупе (Доња Тузла и Грачаница) у којима је живело 7000 становника, самостан у Модричи са четири жупе и 1342 житеља. Самостан у Зворнику су Турци порушили 1538. Маравић је нашао, дакле, у све близу 20000 католика у области. Данас нема ни једнога од тих манастира. Од неких се познају још темељи, а од неких ни то.

Боденштајн²⁰⁾ је публиковао један војни извештај о Босни из доба Јевђенија Савојског у коме између осталих знаменитости набраја као читаве свих пет средњовековних манастира, Возућу, Ломницу, Озрен, Папраћу и Тамшу. За самостан у Олову вели да је опустео. Даље спомиње како у околици Сребрника живи три пута више Хришћана него Муслимана, затим да је у тузланској околици било много насеља, од којих три дела сачињавају Хришћани.

Аустрија је Пожаревачким Миром окупирала 20 насеља дуж Саве и населила у оба Бодеришта, у брчанском, даље у Патковачи, Бијељини и Броцу, у бијељинском, стотину домаћина, старих и нових ускока и граничара, „Шизматика“ из Раче. Од насеља данас познатих била су онда пуста: Бузекара, Буковица, Корај, Коренита и Црњелово, а Брчко, Домањевац и Обарску су само делимично обдељавали граничари из Славоније.²¹⁾

III.

Тузланска је Област административно подељена на 11 срезова са средиштима у Бијељини, Брчком, Власеницама, Градачцу, Грачаници, Зворнику, Кладњу, Маглају, Сребрници и Тузли. Сем тога има и једно варошко среско начелство, у Тузли. Али народ има, делимично, и своју поделу са нарочитим називима и то: Бирач, Лудмер, Мајевицу, Осат, Посавину, Семберију и Спречу.

Бирач се дели на двоје, Горњи и Доњи Бирач. У Горњи се рачунају општине Васил, Врточа, Гојковићи, Дервента, Заклопача, Г. и Д. Залуковик, Милићи, Неђељште и Шадићи. Доњи Бирач обухвата општине Брајинци, Грабовица, Тупанари, Цикоте, Шековићи и Српски Џемат.

У Лудмер се броји северни део среза сребрничког између потока Крижевца, Дрине, Дрињаче и Јадра.

Под Мајевицом се разумевају села која леже у њој и на њеним падинама с обе стране и деле је на зворничку, тузланску и брчанску Мајевицу.

Под *Осатом* се разумева онај део сребрничкога среза што га обухвата завој Дрине и у њ спадају четири општине Добрак, Крнићи, Осатица и Факовић.

У *Посавину* спада Модрича, Бос. Шамац и Брчко.

Семберијом се зове онај део бијељинскога среза који је омеђен Савом, Дрином и правом линијом коју одређују села Амајлије и Црњелово. У Семберију спадају ова села : Амајлије, Балатун, Батковић, Бродац, Велико Село, Двздарево, Дворови, Кованлук, Међаши, Обарска, Попови, Рача, Свињаревац, Трњаци и Црњелово.

У *Спречу* спада равница поред реке Спрече. И њих има три, зворничка, тузланска, грачаничка.

У Тузланској Области има мноштво имена места, брда, река, потока, извора и земљишта једнаких или сличних називима у крајевима источно, јужно и југоисточно од ње. Нпр. *Батар*, *Гучево*, *Јагодна*, *Кореништа*, *Тршић* с обе стране Дрине; *Бабојаћи* у сребрничком и ваљевском; *Башковић* у бијељинском и *Башковићи* у чајничком, невесињском и столачком; *Бискупићи* у височком и сјеничком, *Бискуповићи* једна породица у власеничком; *Бишина* у Власеницама и Невесињу; *Бјелошевац* у зворничком, *Белошевац* у крагујевачком, Колубари, Лепеници, Д. Драгачеву и на Косову; *Богушово Село* у бијељинском, *Богушово Брдо* у Пиперима, *Богуше* у сјеничком, *Богуши* у Ријечкој Нахији и *Богушовићи* једна породица у ваљевском; *Бодериште* у брчанском и *Бодержиште* у Гацку; *Бољанићи* и *Каммужи* у грачаничком и пљеваљском; *Брајинци* у Власеницама, *Брајиновици* у качерском, *Брајин До* у Пиперима; *Брајловици* у сребрничком, *Браковица* у Ибру; *Брашунац* у сребрничком, *Брашуњско Брдо* у Г. Драгачеву; *Бргуле* у тузланском, варешком и у Тамнави, *Бргули* једна изумрла породица у Боки; *Булатовци* у зворничком, *Булатовићи* у коњичком и у Ровцима; *Вишаљ* у кладањском, *Вишаљев До* и *Вишаљеви Долови* у требињском, *Вишаљина* у Конавлима; *Вољујак*, село у маглајском и кршевском, планина у фочанском, село у Левчу и пашњак у требињском; *Вранешевећ* у сребрничком, *Вранеш* у рогатичком, фочанском и сјеничком, *Вранеш* у Полимљу; *Вукеле* у брчанском и *Вукелина Вода*, извор у Г. Драгачеву; *Вукишићи* у брчанском и Власеницама, једна породица у Боки и једна у Дувну; *Вучинићи* у кладањском, чајничком, фочанском и једно братство у Братоножићима; *Глушац* у Власеницама, *Глушци* у Кучима и у Ибру; *Гостиља* у тузланском, *В. и М. Гостиља* у вишеградском, *Гостиљ* у призренском и сребрничком; *Давич* у зворничком и *Дивич*, извор у селу Кривачи у Г. Драгачеву; *Драгаљевац* у бијељинском, *Драгаљево* и *Драгаљевици* у Пиперима; *Драгодо*, њиве у тузланској махали Тушњу и село у Азбуковици; *Драгуња* у тузланском и *Врх Драгуњин* на Вежешнику у Пиперима; *Дријенча* у брчанском и *Дренча* у крушевачком; *Жељова* у тузланском и *Жељево* у требињском; *Живинице* у тузланском и у Полимљу; *Заклопача* село у Власеницама и утрина у Лапову; *Зовик* у брчанском и *Бзовик* у Ибру; *Зупци* у Власеницама и у требињском; *Казимировићи* у Власеницама и *Казимерићи* на Гласинцу; *Калиманићи* у сребрничком и рогатичком, *Калиманац* у Јарменовцима, срез качерски; *Калудра* у сребрничком, Васојевићима, Плавско-Гусињској Области и на левој страни реке Студенице, *Калудране* у зворничком; *Карановац* у грачаничком, садашње Краљево пређе Карановац, *Карани* у Осату, ужичком и Лепеници; *Којчиновац* у бијељинском и *Бријег Којчинов* у Кучима; *Коњух* у кладањском и кумановском, *Коњуке* у Васојевићима и у Плавско-Гусињској Области; *Крабања* у кладањском Коњуку и село

Крбања у области Кочана; *Лисовићи* у тузланском и фочанском; *Лопаре* у зворничком и у Кучима; *Маоча* у брчанском и плевањском; *Мешаљка* у Власеницама, зворничком и чајничком; *Мионица* у градачком, ваљевском и ужичком; *Милачевићи* у сребрничком, *Милачићи* у Кучима; *Миросавци* у брчанском, *Миросавићи* и *Миросавци* у Г. Драгачеву; *Михалевићи* у сребрничком, једна породица у Попову и једна у фојничком; *Мратињци* у сребрничком, *Мратиње* у Пиви, *Главица Мратиња* у Пиперима и *Мратињ* у Ријечкој Нахији; *Палевићи* у сребрничком и у Кучима; *Прибојевићи* у сребрничком и старо нестало браство *Прибојевићи* у Кучима; *Перовићи* у маглајском и фочанском; *Рађеновићи* у сребрничком, породица Рађеновићи у Боки, *Раденовићи* у Плавско-Гусињској Области; *Ровине* у сребрничком и у Црној Гори; *Рудине* и *Турковићи* у Власеницама, рогатичком и билећском; *Суша* и *Сушјеска* у сребрничком и фочанском; *Страјишиће* у маглајском и *Страјиште* у Ријечкој Нахији; *Тиња* у тузланском и коњичком; *Талевићи* у Власеницама и Братоножићима; *Турија* у тузланском, коњичком, Д. Драгачеву и Васојевићима; *Тухаљ* у сребрничком и кладањском, *Тохולי* у фочанском, градска рушевина *Тухељ* у изворном крају босанске Лепенице, село *Тухље* у Попову; *Хоча* у зворничком, зризенском и стара Хотча, сада Фоча у Г. Подрињу; *Цикоше* у Власеницама, Левчу и Јадру; *Чичевац* у сребрничком, *Чичева* у требињском и коњичком; *Шестићи* у зворничком и Ријечкој Нахији; *Шикуље* у тузланском и варешком.²¹⁾

Међутим називи неких места носе имена која су се већ изобичајила и подсећају на становништво из доба пре османлиског завојевања, нпр *Бабуновићи* у грачаничком, *Бановићи* и *Берковићи* у тузланском, *Бјелошевац* у зворничком, *Богутово Село* у бијељинском, *Брановићи* у Власеницама, *Брашељевићи* у кладањском, *Бујаковић* у сребрничком, *Вишановић* у брчанском, *Вишковић* и *Вранешевих* у сребрничком, *Врсине* у Власеницама, *Вукеле* у брчанском, *Вукшићи* у власеничком и брчанском, *Вучинићи*, *Вукошићи*, *Гојаковићи* и *Гојсалићи* у кладањском, *Гојчин* у власеничком, *Грич* и *Добојевић* у тузланском, *Драгаљевац* у бијељинском, *Драгуња* у тузланском, *Жунови* у Власеницама, *Злашово* у зворничком, *Ивојевићи* у Власеницама, *Јакеших* и *Калманић* у сребрничком, *Какмужи* у грачаничком, *Којчиновац* у бијељинском, *Костијерево* у зворничком, *Кострача* у власеничком, *Кострч* у брчанском, *Крајчиновићи* у власеничком, *Лиценовићи* у сребрничком, *Лисовићи* у тузланском, *Магнојевић* у бијељинском, *Малешевци* у зворничком, *Махоје* у маглајском, *Миланковићи* у кладањском, *Милковићи* у Власеницама, *Миросавци* у брчанском, *Михалевић* у сребрничком, *Пожарница* у тузланском, *Познановић*, *Прибићевац* и *Прибојевић* у сребрничком, *Пурачић* у тузланском, *Радачићи* у кладањском, *Радељевац*, *Радовчић*, *Радошевић* и *Рашковић* у сребрничком, *Радин* у маглајском, *Сељубје* у тузланском, *Стријежевица* у маглајском, *Трамошница* у градачком, *Туловићи* и *Туковићи* у тузланском, *Уришић*, *Урковић* и *Чичевац* у сребрничком.²²⁾

Сем тих имена која се налазе у књижевним старинама има још назива који наносе на старину, нпр. *Башковић* и *Бобешино Брдо* у бијељинском, *Братунац* у сребрничком, *Вилићевићи* у власеничком, *Владушићи* у сребрничком, *Врњојевићи* у тузланском, *Вукосавци* у зворничком, *Гвоздевићи* у тузланском, *Гођевићи* у сребрничком, *Гостовићи* у маглајском, *Гојсил* у Власеницама, *Грубановић* у сребрничком, *Домаљевац* у градачком, *Драпнићи* у власеничком и тузланском, *Жеравице* и *Коцановићи* у Власеницама, *Красановић* у сребрничком, *Љубашовићи* у маглајском, *Машковац* у власеничком, *Медојевић* у тузланском, *Миљановци* у зворничком, *Ногачевићи* у сребрничком, *Ноћајевићи* у кладањском,

Обудовац у брчанском, *Оправдић* у сребрничком, *Предражић*, *Прибишковић* и *Прокововић* у тузланском, *Скугрић* у власеничком и *Скугрић* у градачком, *Славиновић* у тузланском, *Смиљевац* у брчанском, *Снагово* у зворничком, *Сочковац* у грачаничком, *Шанатовић* у сребрничком, *Тољевић* у Власеницама, *Удригово* у зворничком, *Црњелово* у бијељинском, *Чакловић* у тузланском.

Даље има неколико несловенских назива: *Бргуле* и *Шикуге* у тузланском, *Веледин* у власеничком, *Делегошти* у сребрничком, *Дрецеље* и *Магулица* у кладањском, *Мешалка* у власеничком и зворничком, *Невречо* у тузланском, *Романи* у зворничком, *Цикоте* у власеничком, *Цакуле* у грачаничком.²⁵⁾

Сасе, *Шпаш* и *Кварац* у сребрничком подсећају на саска насеља, *Балашун* у бијељинском на мађарско *Balatón*, *Каштијево* у кладањском на римско *castellum*, *Зуберово Брдо* у градачком на животињу „зубр“, *Турија* у тузланском и сребрничком, *Турићи* у градачком на животињу „тур“²⁵⁾, име села „Пръвор“ у зворничком, маглајском, градачком и грачаничком подсећа на њихову припадност манастирима.

Међутим има назива који су очували успомену на господаре пре Турака: *Краљева Гора*, *Краљево Поље*, *Краљева Чесма* у Власеницама, *Краљевићи* у зворничком, *Краљевац*, једна њива код Сребрника, *Краљевци* њиве у Д. Љенобуду, срез тузлански, село *Деспотовићи* у зворничком, *Проклета Јерина*, град у Зворнику, *Јеринград* у Шубину, *Бурђевац* и *Бурђев Град* у Осатици, све троје у сребрничком.

Називи села у маглајском по јужноме начину: *Васовине*, *Гостовићи*, *Драгова Коса* и *Перовићи* упућују на досељенике из јужних динарских предела.

Вл. Скорић мисли да нека имена могу да подсећају на колонизације из доба угарскога владања у XIII веку или пре. Тако нпр. Лудмер у сребрничком звучи на *Лодомерију*, а у селу Подгорју, срез тузлански, извиру *Лившица* и *Ливша*. Прва утиче у последњу, а ова у *Оскову* која се с Гостиљом излива у Спречу. Сем тога Г. Скорић доводи име села *Калесије* у зворничком у везу са исламизованим *Калисијама* насељеним у XII веку код Митровице у Срему²⁶⁾. Он држи и да име *Јала*, приток Спречин, крије у себи предсловенски остатак, који би се могао довести у склад са грчком речју $\alpha\lambda\sigma$, $\alpha\lambda\acute{o}\sigma$ = со и са немачком или келтском *Halle*.

IV.

Услед ратова, исељавања и разних, честих морија²⁷⁾ последњих столећа област је изгубила велики део свога старог становништва па су настале велике празнине у земљи, како народ прича и као што сведоче многи остаци од насеља зараслих у шуме, затим имена многих опустелих Градаца, Градина, Градишта, Градова, Кулина, Црквина, Црквишта и велико мноштво стењака у срезовима власеничком, сребрничком, зворничком и кладањском.²⁸⁾

Слом турске власти у Угарској и Србији, гладне године и пренасељеност у Полимљу, Црној Гори, Херцеговини, Далмацији, Средњој и Западној Босни гонили су људе у опустелу и плодну Тузланску Област.

Област је, међутим, издала приличан број становништва у суседне крајеве и даље земље. За аустро-турских ратова се много католичког света иселило у Славонију и Угарску, а Муслимани су селили у великом броју у Турску иза аустријске окупације и анексије Босне. Осат је дао Подгорини, Колубари и Лепеници 92 породице, а Јадру и Рађевини дала је остала област 75 породица.²⁹⁾

У области има сада по статистици од 1921. Православних 179.727 (43^{·31} %), Муслимана 171.196 (41^{·25} %), Католика 59.870 (14^{·12} %), Јевангелика 2.365 (0^{·37} %), Јевреја 1.445 (0^{·31} %), осталих 310 (0^{·07} %).

Православни и Муслимани живе у свима срезовима, а Католици у пет. Јевангелика има у Бијељинском, тузланском и зворничком. Они су се населили иза аустројске окупације. Јевреји су расејани по варошима целе области, а најчаче су им групације у Бијељини, Тузли и Брчком, где је трговина најразвијенија. Има их од обе секте, Сефардим и Ашке-нази. Нови, разнородни Католици су се иза окупације населили већим делом по варошима као чиновници, трговци, индустријалци и радници.

Сада се *Католици*, у главном, простиру по средини области у правцу СЈ у срезовима: брчанском (40%), градачком (31%) тузланском (19%) и кладањском (8%) и маглајском (6%).

Католици српско-хрватског језика су великим делом досељеници из Средње Босне, али их има и из других крајева, а остао је и један мали део старинаца.

Старци из тузланских Брежака и једног дела Докња, села у тузланском, приповедају да су им преци избегли из Тузле због прогона од Турака.³⁰⁾ Прича се да су и Тузлани у општини Д. Махала, срез брчански и Тузлани у општини Г. Трамошница, срез градачки избеглице из Тузле с истог узрока. За тузланско село Мариновиће постоји предање да су старинци и да је њихов предак Марин казао Турцима тајне о положају војске „краља мађарскога“ па су му они за ту услугу дали земљу и ослободили га за увек од свију намета. Мариновићи су до скоро били једино село у оном крају које није било укмећено већ су били „вазда своји и на своме.“ Једна јака старинска породица, Дивковићи, раширила се из Јелашака код Олова и има је данас у девет села среза тузланскога. И Бановићи су стара породица која је у прошлomu и претпрошлом веку живела у четрнаест села среза тузланскога, а данас је има само у четири. По матицама се тузланске парохије види да су у почетку прошлога столећа Католици живели у тузланским селима Тињи и Добрњи, али их сад онде нема и вероватно је да су их одонуд дигли мухацири. Католици су се расејали по оближњим селима, а једна је породица, презименом Чанићи, основала село које се по њеном имену прозвало. Није невероватно предање да је заселак Моранчани, близу Тузле, постао пресељењем становништва из садашњег муслиманскога села Морањци између Тиње и Спрече. Једна јака породица у Докњу, Драгошевићи, тврди да су јој се стари доселили из Далмације „из некакве Арљике“ (Врљике). Село Доња Вишња у тузланском је преселило пре 90 година од Крешева. Старац Мијо Антић из тога села причаше 1907. године, а онда му бејаше 90 лета, да су се доселили „од глади под скуте Тузлапаше који земље доста имајаше.“ Ковачевићи у Љубачама код Тузле знају да су се доселили са Купреса има близу сто година пошто је Тузлапаша раселио Православне оданде. Досељеника из Дувна, Дувњака — Дувњаковића, има по селима Докањ, Дубраве, Парсело,³¹⁾ Пасци и Пољариоци. У тим селима, затим у Петровицама и Љепуницама има досељеника из Неретве, Неретљаковића, а Тољковићи у Брешкама су доселили из Тухоља у срезу кладањском. Селу Стојчићи у кладањском матица је у Стојчићима код Крешева. Породица Цигељ у тузланским Пасцима потиче из кршевских Стојчића и чува предање да су им се преци у Крешево доселили „однекле између Никшића и Србије“. По осталим селима среза тузланскога има досељеника од

Травника, Бугојна, Лијевна, Жепча Вареша, Крешева, Фојнице, Раме, Доње Херцеговине и Далмације.

У тузланском селу Хусину има једна породица презименом Матузовићи. У матицама парохиским је она забележена у почетку прошлога века још у четири села. Сада их има и у Д. Махали, срез брчански, са надимком Москаљевићи.³²⁾ И међу руским избеглицама у Сарајеву налази се сада једна породица са презименом Матузов.

У селима маглајскога среза Брадићи, Глобарице, Љубатовићи, Радунице живе породице са презименима Банде, Беванде, Борози, Дустери, Слишке, Томаси која упућују на њихово порекло из Доње Херцеговине и Далмације. У Глобарици има једна породица са презименом Бјелопавлићи.

За Католике у брчанском и градачком се држи да су доселили из Средње Босне и од Жепча сем горе поменутих Тузлана и села поред Саве: Видовице, Домањевац, Гребнице, Д. Махала, Орашје и Угљара. За њих се приповеда да су дошли из Славоније. Њих држе неки, због извесних језичних особина, акцента у говору и њихове црномањасте комплексције, за Црногорце који су пре 2¹/₂ века преселили у Славонију.

У тим срезовима има породица чији су преци дошли као војни бегунци „из Прека“ још за Марије Терезије.

Муслимани су се досељавали у област као чиновници из Турске и као мухацири из Угарске, Славоније, Далмације, Хрватске, Србије и Црне Горе. У Сребрницу, Зворник, Бијелину, Јању, Јањаре, Брезово Поље, Брчко, Орашје, Бос. Шамац, Грачаницу, Тузлу дошло је мноштво мухацира из Ужица, Сокола, Ваљева, Шапца, Београда, Крупња, Лознице, Лешнице за време првог, после другог устанка и након предаје градова. У Брчком, Градачку, Тузли, Зворнику и њиховој околици има досељеника из „Унђуровине“, од Будима и Темишвара. Мухацири су се збијали нарочито по варошима и око градова Сокола, Сребрника, Маглаја, Грачанице, Градацка, Теочака, Кушлата, Зворника, а за најновије мухацире из Србије су оснивана и нова места, Бос. Шамац и Брезово Поље.

Становници сеоских махала под именом „Арвати“ на Спречи, под Коњухом, у општинама Бабуновићи и Сладној, срез грачанички и Фалешини, срез тузлански и засеока „Арвачини“ у општини Калесији, срез зворнички, тврде да су им преци доселили из Хрватске („од Арвата“), а села Лике у власеничком и тузланском чувају предање да су им стари пребегли из Лике јер нису хтели да се покрсте.

Никшића има у Тур. Скочићу, Тур. Шепку и Козлуку у зворничком и никшићских цигана у тузланском Селубљу. Даље има новијих досељеника по варошима, варошицама и многим селима из Билећа, Фоче, Коњица, Травника, а исто тако приличан број Арнаута и Арнауташа који су дошли од Баковице и Призрена као салебије па се многи и станили. Тако је настао заселак Арнаути у општини Улишњак, срез маглајски и у Бијелини Арнаутмахала.

У власеничком селу Шехерџику живи муслиманска породица Цакари. За њу веле да је порекла мађарскога. Они сеју белицу пшеницу какве у околици нико сем њих нема, плету плот у косо и зову га „мађарплот“ и до скоро су имали једну воденицу која се звала „Мађаруша“. И за Делиће у зворничком Краљвићима се прича да потичу од Мађара; „зато и јесу зли и несрећни“ веле за њих њихови суседи.

Беговске породице тврде да су пореклом из Анадола и пошто се не служе „беговским писмом“ као беги на Херцеговини, у Полимљу и

Г. Подрињу сматрају то неки поузданим знаком да бези Тузланске Области нису потомци наше средњевековне властеле. Једино се још говори о Тузлићима да потичу од Цветка Алтомановића и за Узеирбеговиће у Маглају да су род Кандићима у Српској Брусници, срез маглајски. За муслиманска села Петровице, Бановиће, Осјечане, Пољца, Рибницу, Трештеницу и Туловиће у тузланском, затим Прњавор и Миљановце у зворничком, онда за Вукотиће, Миланковиће, Ковачиће, Букови До, Гојаковиће, Гојсалиће и Колаковиће у кладањском постоји тврђење да су преци великога дела становника у тим селима примили ислам. У Миланковићима има поток који се зове „Милићина Вода“, а у Колаковићима чесма „Митровац“. Нађена је једна стара читуља са записом сја читула Гоака, писане 1741.³³⁾ Међутим данас нема у тим селима ниједне крштене душе. Муслимани села Братељевићи у кладањском свраћају о Ђурђевићу дану пролазнике и мимохоце па их чисте шербетом. У муслиманском селу Гојсалићи, срез кладањски, била је једна јака породица презименом Гојсалица, која је, по казивању, била старинска и сад је више нема, одселила се 1900. у Турску. У општини Теочаку, у којој живе сами Муслимани, има једна махала по имени „Крст“, којој припада воденица „Калуђерица“ са две њиве „Калуђерице“ на реци Растошници и једна страна коју зову „Челиње“. По целом Теочаку има мноштво стародрењних липа и подивљале лозе. У селу Снјежници те општине има у огради муслиманског гробља осам средњевековних стећака. Пре 27 година је нађен запис на једноме под којим је лежао Весеоко Голубовић.³⁴⁾ Исти је случај и у селу Бановићима, срез тузлански, где се Муслимани сахрањују у гробљу око стећка Божића Бановића.

У Миљановцима, Прњавору, Калесији у срезу зворничком и Вуковијама у тузланском има неколико муслиманских породица које потичу од робња доведених из Србије 1813. године. И жена Тахиркапетана Узеирбеговића у Маглају, Ружица, била је робња из Србије.

За порекло неких муслиманских породица су карактеристична њихова презимена, нпр. Араповићи, Арнаутовићи, Биоградлије, Бишћевићи, Будимлије, Ваљеви, Видилије, Крупањци, Куносићи,³⁵⁾ Кучукалићи, Лознице, Никшићи, Новалије, Пешталићи, Пољавићи,³⁶⁾ Сарајлићи, Сокољани, Скопљаквићи, Требињевићи, Туркушићи, Ужичани, Ушћуплије, Фочићи, Херцези, Шапчани итд. Исто тако су карактеристична за порекло и регионална имена неких муслиманских насеља, нпр. Бошњаци у општини Бријесници, срез грачанички, Бошњаци у општини Јагодња, срез сребрнички, Хераћи у општини Лука, срез сребрнички, Хере у општини Г. Лукавица, срез тузлански, Херићи у општини Рајинци, срез зворнички, Херске Куће више Г. Јасенице у тузланском.

Муслимани су по срезовима распоређени овако: у тузланском (64^{0/0}), кладањском (63^{0/0}), грачаничком (57^{0/0}), маглајском (39^{0/0}), власеничком (32^{0/0}), градачком (32^{0/0}), брчанском (27^{0/0}) и бијељинском (22^{0/0}). Они данас по варошима образују већину од преко 50.000 душа; међутим Православни броје само 11.000, а Католици тек 8.000 варошана у целој области.

Православних има у Тузланској Области 179.727 (43^{0/0}), а настањени су у срезовима овако: у бијељинском (70^{0/0}), власеничком (66^{0/0}), зворничком (55^{0/0}), маглајском (54^{0/0}), сребрничком (49^{0/0}), грачаничком (41^{0/0}), градачком (36^{0/0}), брчанском (32^{0/0}), кладањском (31^{0/0}), и тузланском (14^{0/0}). Православни су најгушће насељени око средњевековних манастира.

Ново становништво православне вере је досељавало с Југа путем преко Романије, а нешто низ Босну, и са Запада с леву страну реке Босне.

Досељеници са Запада потичу из бањалучког и травничког округа, а настањивали су се у срезовима маглајском, грачаничком и градачком.

Досељеници с Југа, из Старога Влаха, Полимља, Горњег Подриња, Херцеговине, Црне Горе и Седмеро Брда, настањивали су се у свима срезовима.

С леве стране Босне су долазили досељеници из Врбање, дервентскога, прњаворског и тешањскога среза, сем тога још из планинскога краја Влашића и његове околине.

Међу овима су данас најмногобројнији Миљевићи и Стакићи у маглајском. Они кажу да је њихов предак Миљ дошао из Врбање у Г. Бријесницу, па се оданде преселио у село Миљевиће које се по њему и прозвало. Његов унук Стака отишао је у Васовине, пошто је то село услед куге и затора Муслимана у њему опустело. Они сем тога тврде још да је Миљ доселио у Врбању из Црне Горе.²⁷⁾ Миљевића има данас 35, а Стакића 25 кућа.

С леве стране Босне су, по казивању, дошли и Васиљевци под Озреном, којих данас има са браственицима расејаним по грачаничком срезу преко сто домова. Они тврде да су пореклом Васојевићи и бежећи од прогона турскога зауставили су се најпре у гатачким Коритима, па су онда прешли у Љевањско Поље, а оданде се преселили у Српске Гостовиће у маглајском. Од три брата један је одселио у тешањски срез, други у Србију, а трећи се, Васиљ, преселио под Озрен и то се насеље по њему прозвало Васиљевци. Родбине им је још остало у Српским Гостовићима са презименом Дабићи.²⁸⁾

Пошто је манастир Восућа опустео нестајало је и народа из његове околице. Неке су се породице упутиле низ Босну и станиле у равном делу среза градачког и у брчанском. Од њих једна свештеничка, Јовановићи, населила се у Обудовцу.²⁹⁾ Празнина у Восућој после се попуњавала досељеницима из тузланских села Д. Гоговице, Рибнице и Осјечана.

Приповеда се да су мухацири истиснули православно становништво из околице Сребрника, из Папраће, Козлука и Орашја. Житељи од Сребрника су се, веле, разишли нешто по бијељинском, а нешто по грачаничком срезу. Становници из Папраће су одселили у Д. Осјечане, срез грачанички и онде основали махалу Папраћане. Козлучани су отишли у бијељински Модран и основали махалу Козлучане. У Папраћи су се населили Муслимани из Будима, у Козлук и Орашје Ужичани.

У села среза градачкога Ђехајиће, Леденице, Сребрник, Д. Мионицу дошли су мухацири из Угарске. У Сребрник се, кажу, станио шех Синанефендија из Будима и оставио иза себе вакуфе у Сребрнику и Бабуновићима, срез грачанички. У Д. Мионици има и сад махала „Кузмановина“ са „Милионом Водом“ и „Милионом Крушком“. Прича се да су Кузмановићи одселили у Товарник у Срему и да их још онамо има. За Српске Срнице, у градачком, веле да су им стари из Херцеговине, али не знају из кога краја. За неке се породице у равном делу среза градачкога тврди да потичу из Бос. Крајине, Лике и Црне Горе. Стојићи у Милошевцу кажу да су им се преци доселили „из Врљике на води Цетини“ јер нису хтели да превере. Букићи у Поробрницама кажу да су им стари од Андријевице у Црној Гори.

Становници Борове Главе, у маглајском, веле да им се предак доселио из Куча и звао се Никач Никачевић.³⁰⁾ Г. и Д. Раковац, у ма-

глајском и Српску Драгуњу, у тузланском населили су Гласинчани.⁴¹⁾ Пошто им је у Раковцу отешњало неки су се дигли у Озрен па онде искрчили и основали село Брезике. У селима маглајским Д. Пакленици и Брусници има Херцеговаца, у Трбуху досељеника од Плеваља, а у Милином Селу Старовлашана.

У селима среза грачаничког: у Лохињи има досељеника из Невесиња, у општини Палежници постоји насеље Херцеговци са 25 кућа, села Бољанићи и Какмужи чувају предање да су им преци доселили од Плеваља, а на левој страни Спрече има знатан број Васиљеваца испод Озрена. Становници Купреса у општини Кожухе кажу да су им стари дошли са Купреса.

Досељеници с Југа су долазили право из својих предела у нова станишта или правећи етапе у Дрини око Фоче и Горажда, на Гласинцу, око Сарајева, а нарочито у Бирчу који је био најјача и најдужа етапа њихова. Они који су непосредно дошли из старог краја, и то ско-рашњи, памте предео из кога потижу, а старији се досељеници сећају само широке области па и ту је настала пометња. Они који су доселили пре аустријске окупације имају шири појам за Херцеговину, у коју убрајају Пиву, Дробњак, Никшић, Бањане, него они што су касније дошли. Ови те крајеве рачунају у Црну Гору. Има их који те две области не умеју да разликују па одговарају да су им стари „озго из Црне Горе и Херцеговине“. Има их који држе да је и Колашин у Херцеговини, а исто тако и Горње Подриње, па чак и Гласинац. Посављацима је и Бирач херцеговачки јер *донде доширу опанци од опуше и беле доколенице*. Они пак који су се посредно досељавали сећају се само својих етапа.

По таквим испитивањима има „Црногораца и Херцеговаца“ у бијељинском, „Херцеговаца“ у свима срезовима, „Црногораца“ у четири среза (Власенице,⁴²⁾ Кладањ, Зворник, Бијељина), Гачана⁴³⁾ у шест срезова (Власенице, Кладањ, Сребрница, Зворник, Тузла, Брчко), Пивљана и Дробњака у четири среза (Власенице, Кладањ, Сребрница, Зворник), Никшића („од Никшића“) у четири среза (Власенице, Кладањ, Зворник, Бијељина), „од Требиња“ у четири среза (Власенице, Зворник, Грачаница, Брчко), Граховљана и Голијана у три среза (Власенице, Кладањ, Зворник), Билећана у три среза (Власенице, Зворник, Тузла), Бањана у два среза (Власенице, Зворник), Невесињаца у два среза (Зворник, Грачаница), „од Стоца“ у једном срезу (Зворник), Бјелопавлића у два среза (Власенице, Сребрница), Пипера у два среза (Брчко, Бијељина), Вasoјевића у два среза (Маглај, Грачаница), Куча у једном срезу (Маглај), Полимаца⁴⁴⁾ и Колашинаца у пет срезова (Власенице, Сребрница, Зворник, Кладањ, Грачаница), Старовлашана у четири среза (Власенице, Кладањ, Зворник, Маглај), Дрињака у четири среза (Власенице, Кладањ, Зворник, Бијељина), Бирчана у шест срезова (Кладањ, Сребрница, Зворник, Бијељина, Брчко, Тузла), Гласинчана у три среза (Кладањ, Тузла, Маглај), „од Сарајева“ у два среза (Власенице, Кладањ).

Сем досељеника с Југа и Запада има породица и из других крајева. Вукићевићи у власеничком Осмоцима тврде да су им стари из Србије, Пајкановићи у Вукозавцима,⁴⁵⁾ срез зворнички, из Пећи, Ђаковићи у Богутово Селу, срез бијељински, из Ђаковице, Ећимовићи у истом селу „из Грчке“, Станишићи у Чанаклијама и заселак Сријемци у Прибоју, срез зворнички из Срема, Настасићи у Возуђој из Жупање у Славонији, Панићи у грачаничкој Спречи од Крушевца, Урумновићи у власеничком и зворничком „од Урумелије“, Матићи и Кузмановићи у грачаничкој

Копривни „из Старе Србије“, Беткашевићи, Коморџићи и Лазићи у Пореврицама, срез градачки, „из Арнаутлука“.

У зворничком имају две породице за које се тврди да су им дедови дошли као Католици, један из Габеле са Неретве, а други од Брчкога. Прича се да католичка породица Цвијетићи у Брчком потиче од православнога деда Мића, који се доселио из Херцеговине у католичко село Хусино крај Тузле где се оженио католичком девојком.

Осањани тврде да су старинци и најпре су, веле, живели у Божићима који су дали „двадесет сабаља у бој на Косово“. Становници села Крнићи у Осату славе Мратин дан и причају како их је цар Душан силом превео у православну веру и наредио им да славе његова оца.

Православни у маглајском селу Смрдину сматрају себе старинцима јер нису никад кмети били. У Српској Калесији, у зворничком, има једна породица од 15 кућа, презименом Зољићи, у којој постоји предање да су старинци и да су живели у оближњем селу Прњавору, на манастирском добру, па их оданде протерали мухаџири из Будима. У Грабовици, срез власенички, под градом Веледином, живе две породице, Бурићи (9 кућа) и Настићи (5 кућа), које тврде да су старинци и да потичу од Маџара.⁶⁶ За Прелиће у зворничком Прибоју кажу да су староседеоци, а има их 7 кућа и сви су необично малога раста. У селу Папраћи има једна породица православне вере презименом Будими. За њих кажу да им је предак дошао из Будима с Турцима мухаџирима као њихов коњушар.

Међу досељеницима с Југа има још очуваних презимена под којима су се они и доселили у Тузланску Област, а то су: Авдаловићи, Аћимовићи, Бајагићи, Беате, Бискуповићи, Бјелановићи, Бјелогрлићи, Бјеловићи, Бобари, Бодироге, Бојовићи, Бошковићи, Буићи, Булајићи, Виторовићи, Вишњићи, Вукојловићи, Вукотићи, Вучићевићи, Гвозденовићи, Глоговци, Глођајићи, Говедарице, Грковићи, Грубачи, Делићи, Деурићи, Добријељевићи, Додери, Докнићи, Дракулићи, Дучићи, Ђајићи, Ђерићи, Жугићи, Жуже, Зеленовићи, Зечевићи, Зиројевићи, Зубановићи, Иваншевићи, Јокићи, Калабићи, Капори, Капурани, Кашиковићи, Кезуновићи, Кекићи, Килибарде, Кљештани, Колаковићи, Комљеновићи, Копривице, Кораћи, Косјерићи, Кујачићи, Кулићи, Лакићи, Лекићи, Лелековићи, Лечићи, Липовци, Љешевићи, Лојовићи, Мазиићи, Маловићи, Милићевићи, Миловићи, Миљанићи, Мирновићи, Муњићи, Мучибабићи, Огњеновићи, Пејановићи, Пелемиши, Перевдије, Пешикани, Пијуковићи, Предоји, Пушарићи, Радовићи, Радуловићи, Ребићи, Реметићи, Ранчевићи, Салатићи, Сарићи, Сенићи, Сикимићи, Слјепчевићи, Соколовићи, Срдановићи, Старовићи, Старчевићи, Сунаре, Сушићи, Тасовци, Терзићи, Тијанићи, Тракиловићи, Турунташи, Баласани, Ђеловићи, Ђоровићи, Ђосићи, Ђуковићи, Уљаревићи, Шакоте, Шандари, Шаренци, Шарчевићи, Шиљци.

Сем тога има велики број породица у власеничком, сребрничком, зворничком, бијељинском и тузланском са надимком Хере, Херићи, Херкићи и заселака са тим називима.

Сем Срба и Хрвата православне, муслиманске и католичке вере има у области мањина цинцарских, каравлашких и циганских, које су се населиле у турско време и сем њих још разнородних Католика, Јевангелика и Јевреја који су доселили после 1878. године.

Пре 150 година дошло је из Македоније око 15 породица Цинцара у Бијелу, Зовик, Модричу и Пореврице, у срезовима брчанском и градачком. По причању њихових потомака стари су им дошли „ферманли“, довела

их, веле, турска власт као вештетрговце јер трговаца онда у оним крајевима није било никако. Сем Модриче су та негда имућна и трговачка места сада незнатна села, а у прошлом је веку сам Зовик имао 12 хаџија. Из тих места потичу неке трговачке куће у Брчком, Тузли и Грачаници. Отуда су и чувени београдски Крсмановићи. Потомци тих кућа памте свој корен и носе се својом културом у комфору, трговачким знањем и умешношћу. „Нисам ја од ваше сељачке расе“ говораше један нервно истањали изданак мајевачких Цинцара при обавештавању о његову пореклу.

Они су се потпуно пословенили и нико неђу њима не говори језиком својих предака. Неки су се и посељачили.

Каравлаха има око 1500 душа. Они живе сталним животом у Батковићу и Модрану у бијељинском, Лопарама, Кусоњама и Каменци у зворничком, Јадру у сребрничком, Кнежини, Симићима, Пурковићу у власеничком, Шпионици у градачком, Возућој у маглајском и Маочи у брчанском. Дома говоре влашки, али знају добро и српско хрватски, вере су православне и славе св. Петку. Пређе су се бавили мечкарством, а сада живе од прављења дрвеног посуђа и свирања. Насеља им леже на терену где има јоховине.

Белих Цигана, муслиманске вере, има по свима варошима, варошицама и многим селима. Они се баве ковачким занатом, месарством или живе као претрге, а женскиње им служи по имућним, нарочито муслиманским кућама. Воле песму па забављају и други свет њоме. Женскиње се њихово до скоро бавило чочечким послом све док га нису замениле свирачице и слична врста чељади из бивше Аустрије и Мађарске. У сребрничком срезу има Белих Цигана досељених из ужичког округа. И ако су муслиманске вере они примају полагајника први дан Божића и кољу тај дан петла или ћурана.

Циганске махале у Бијељини, Сребрници и у брчанском селу Шаторовићима зову се „Киптијак“.⁴²⁾ Тако се до аустриске окупације и у Тузли називала тим именом једна махала која се сада зове „Циганлук“.

Црних Цигана (Гурбета, Фирауна, Чергаша⁴³⁾ има у области око 1000 душа. Они зими живе у срезовима брчанском, градачком, владањском, сребрничком и власеничком, па чим пролеће ослави дигну се и ходају од места до места. Циганке просе и врачају, а мушки се баве ситним ковачким послом. У последње се доба почињу занимати и ратарством и боље припајају за занате, ковачки и котларски, сем тога иду и на лакше послове по индустријским етаблисманима.

Њих статистика рачуна у Муслимане, али им Муслимани не дају међу се, у џамију их не пуштају никако и држе да се Циганини, и Бели и Црни, може у Ислам примити тек онда пошто се претходно покрсти. Велика је реткост да Црни Цигани траже хоџу или кадију. Они се рађају, венчају и сахрањују и без њих. Сем тога се они и не обрезују. Они се лако жене и лако разводе. Дешава се да жена промени по неколико мужева па се, најзад, опет врати првоме супругу. У последње се доба стабилизују бракови и код њих и то код оних Цигана који су нешто закућили и окућили се. Гробаља немају нити ко зна како се сахрањују, а они неће ништа о том да говоре.

Своју браћу Беле Цигане зову подругљиво „арлијама“, а и Бели Цигани ревно настаје да буде што већи размак између њих и њихове црне својте коју презирно Гурбетима зову.

По Бр. Стакићу они себе зову *Ром*, у множ. *Романе*, а свој језик *ромешћи*. Језик им је веома сиромашан и има у њему мноштво турских

речи, а бројеви су им, закључно до десет, грчки. Много се служе речима из нашега језика. Глаголској основи додају „сарав“, и то им представља садашње време. Нпр. од ради—ти додатком „сарав“ направе презент радисарав = радим. Инфинитива немају већ се служе описно, нпр. џавте совав = идем да спавам. У молитви спомињу Бога (дел, вок. девла) и два велика свеца које не именују, али се мисли да су то Св. Илија и Св. Никола. Првога зато што се боје грома, а другога јер је заштитник путника.

V.

1. Српско хрватско становништво се служи јужним говором и нагласком. До пре три деценија се међу Муслиманима у Тузли чуо стари нагласак у ген. синг. жен. рода (водѣ, кахвѣ) више него данас. Од западног изговора су се код све три верске групе очували трагови у речима: „сикира“, „сидио“, „бижи“, а код Муслимана и Католика се чује „Јурјев дан“, м. Ђурђев дан. У појужњавању се чују претеривања, нпр. мјеран м. миран, зјед м. зид. Католици кажу пес, Филип, пратар (м. фес. Филип, фратар), сем тога за редне бројеве имају наставак *ски*, нпр. једанески, дваески, триески. Православни и Католици не изговарају глас *х*, а Муслимани редовно. Примећује се склоност ка скраћивању, нпр. м. дјетета, дјетету кажу дјјета, дјјету, коц м. колац, куруз м. кукуруз, нипут м. ниједан пут, градачки м. градачачки, неш м. нећеш ит.д.

Велики део муслиманскога становништва у вароши Маглају служи се екавским изговором и показује још нека занашења у говору, нпр. холи м. хоћеш ли, боје м. боље, поје м. поље ит.д.

Становници католичких села поред Саве у градачком и брчанском срезу наглашују овако: Дѣмѣљевац, Копѣнице, Толѣса, Угљѣра, даље кажу: у Видовица, Копаница, на кола, ге, ниге (м. где, нигде).

2. Народ српскохрватскога језика у Тузланској Области јесте високог раста и мешовити тип превлађује, за њим долази мрки па онда светли код све три верске групе, а по индексу главе је становништво највећим делом брахикефално. Житељство брдских крајева су, у главном, висока, витка и коштуњава чељад, а становници Посавине нагињу угојености.

Каравласи и Црни Цигани су већином средњег стаса, мрке масти, црне косе и дужице, а по индексу главе су долихоидни. У последње се доба међу децом каравлашком и гурбетском опажа мешовити тип. Каравласи су гојнији, а Гурбети су обично мршави.

Код Белих Цигана знатно превлађује мрки тип, али су прошаране и мешовитим, те се неретко виђа циганске чељади модрих очију, беле коже, светле косе.⁴⁹

Сельаци православне и муслиманске вере веома се ретко жене Каравлахињама, одн. Циганкама, а Католици никако. Сельак осећа извесну одвратност наспрам тога страног типа; међутим има по варошима бракова са женама белорусног типа иако другог језика и туђе вере. Године 1921. је у области било 87 мешовитих бракова међу чељади православне и католичке вере. Има бракова између Хришћана и Муслимана, Хришћана и Јевреја, али су веома ретки.

3. Од ређих обичаја постоји тетовирање код Католика, а Православни и Муслимани држе лети молитве и дове по селима у одређене дане. Православни у маглајском не напијају здравица а подсмевају се селацима из тузланскога који без долибаше не умеју да славе крсно име. У маглајском, кладанском и власеничком се много чују гусле по

кућама. Код Муслимана у маглачком се задржао обичај да уче соколове, коцце и јастребове за лов на препелице.

4. Традиција је најјаче очувана међу Православнима, особито у брдским крајевима где се сточарство негује и још уз гусле пева. Они знају да су нацији дали неколико истакнутих личности и да су *Бирчанин Илија* и *архимандрит Мелентије Стефановић* из Бирча. За Илију тврде да се родио у селу Коштрачама и да му је онде још остало родбине која се сада зове Симеуновићи, а Хаџи Мелентије да је био од породице Плаколовића која и данас живи у Бирчу. *Зеко* се *Буљубаша* родио у зворничком Бријесту и звао се Селаковић. Родбина му се сада презива Мркоњић и Остојић. *Војвода Симо Катић Прекодринац* и *Кнез Иво од Семберије* били су родом из Дворова у бијељинском, *Филип Вишњић* из зворничке Тржаве, а *војвода Максим Крстић* такођер из Тузланске Области, али није утврђено из кога среза. Прота Матеја Ненадовић пише у својим „*Мемоарима*“ да се његова породица доселила из Бирча у Бранковину. У једном запису од 1718. се види да су *оборкапешан Вук Црнобарац*, „страшан Турком на Крајини“ и његов брат *Капешан Трифун* били родом из Зворника.⁵⁰⁾ Зворничани се поносе што су очували место у гробљу где је сахрањен Змај од Ноћаја. Много се прича о хајдуку *Крсту Шаренцу* који је у другој половини XVIII века четовао по власеничком и кладанском, даље о проти *Штевану Аврамовићу* и његовом устанку у Посавини 1858. и о *Јовици Максимовићу* који је четовао три године иза аустријске окупације по срезовима тузланском, зворничком и бијељинском.

Народ, нарочито у источном делу области, много спомиње *Проклету Јерину* како је зидала куле и градове и изградила калдрму од Спрече преко Бишине и Јаворника на Кривају, спомиње даље *Филипа Маџарина*, а у бијељинском Црњелову „Татове широкијех гаћа“ о којима ништа више не зна.

У сећању су остали *Хусејин Капешан од Градачца* и *Алипаша Видајић* да су се дизали на Султана, а веома је жива успомена на *Личанина Омерпашу* по коме се још броје године („прије“, „послије Омерпаше“, „кад је Омерпаша био први пут, други пут у Босни“).

5. Народ, истина, не зна, али је историја забележила имена истакнутих људи из ове области, а ти су:

Фра Матија Дивковић из Јелашака у кладанском (1563.—1631.), који је написао *Науку Крстијанску* „словима серпскијима“, а језиком „босанским“, „словинским“ и „нашким“.⁵¹⁾

Муслимански песник *Мухамед Хеваји Ускјуфи* родио се 1601./2. по свој прилици у Тузли коју он у својој песми *Илахије на српском језику* зове „Доња Солан“. Он је, по Вл. Ђоровићу најзнаменитији од свију старих песника и језик му је прилично чист од турцизама. Он је био задахнут великом верском толеранцијом и први је испољио свест о националном пореклу свих Босанаца без разлике вере у својој песми *Позив на вјеру на српском језику*.⁵²⁾

У Г. Жабарима, срез брчански, родио се *Васа Пелагић*, а из Модриче су била два песника *Карабеговића*.

Д-р Ристо Јеремић

¹⁾ Попис становништва г. 1921. — ²⁾ D-r С. Trubelka, *Kulturne prilike Bosne i Hercegovine u prehistoričko doba*, Сарајево 1914. р. 46—59. — ³⁾ V. Radimsky, *Rimski grad Domavija*, Гласник Земалског Музеја г. III. књ. I. р. 1. — ⁴⁾, ⁵⁾, ⁶⁾, ⁷⁾, ⁸⁾, ⁹⁾, ¹⁰⁾, ¹¹⁾, ¹²⁾ K. Jireček, *Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des*

Mittelalters, Prag 1879. — 3) И. Руварац Годичница II. — 4) Кнез Вучихна Бра-
 шелевић, 1432. — 39., властелин војводе Гадослава Павловића; *Будисав Говсалик*,
 1332, властелин Стефана бана босанскога; *Кнез Драгиша Говсалик* 14. 9. — 33., род
 војводи Сандаљу; *Кнез Радосав Прибојевић*, 1405., властелин краља босанскога
 Твртка II., Б. Даничић, Рјечник из књижевних старина српских, Биоград 1873. —
Branko Gofsalic dictus Maslic de satono Novachi Mivilovich 24. VII. 1392. P. Skok,
 Гласник З. М. XXX. — 17), 18), 19) Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи,
 Београд 1902, 1903 и 1905. — 20) Д-р К. Horvat, Novi historijski spomenici za povjest
 Bosne i susjednih zemalja, Гласник З. М. XXI. 1. — 21) Д-р Ф. Милобар, Два савре-
 мена извјештаја о Босни из прве половине XVII. стољећа, Гласник З. М. XVI. 20) 21)
 Д-р G. Bodenstern, Povijest naselja i Posavini god. 1718—1739, Гласник З. М. XIX,
 XX, XXIV. — 22) Ј. Цвијић, насеља српских земаља кн. I—XII. — 23) *Бабуина*, црква
 је трескавачка имала земље у Богомили у Бабуић, кто рече *бабуинску реч* итд Дан
 Рјеч; *Божико Батовић* на својој земљи на племенитој на Драмешиној (у тузланским
 Бановићима), Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи; *Дубровчанин Прибиљ*
Батовић, 1412. *Кнез Вучихна Батовић*, 1454., властелин синова војводе Радослава
 Павловића, Дан-Рјеч; *Бџлошев брвџ*, селу Великој манастира Дечана ишла је међа...
 и коњ Бџлошева брвга оу дџљ; *Кнез Шишица Бџлошевић*, властелин босанскога
 Краља Дабеше 1395 Дан-Рјеч; *Bélos, Belusius* de Dulcino mercator 1372., Familie
 Bellosii in Cattaro g 1330., K. Jireček, Die Romanen Dalmatiens; *Богом Богоушовић*
 један од људи у Гричарењу које краљ Стефан Дечански даде Дечанима да буду
 сокалници, Дан-Рјеч.; пратилац Остоје Паштровића, поклисара Радослава Павловића
 на Порти авас се *Богур*, Д-р С. Трухеља, Гл. З. М. XXIX; *Тврдиша Богуровић*,
 посланик Исабегов, Д-р С. Трухеља, *Tursko-slov. spomenici dubrovačke arhive*, Sarajevo
 1911.; у матицама тузланске парохије писано до г. 1840. *Бокајевићи*, а после *Бокавићи*;
Bergullus advocatus in Zara 1134, and familie *Bergulli*, K. Jireček, Die Romanen; *Радосав*
Берговић, Д-р С. Трухеља, *Stari popis zemalja carskoga haza* и *Foči*, Гл. З. М. XXVII;
 између људи које цар Стефан даде цркви у Призрену беше *Богурџ Наглашић*, Дан.
 Рјеч.; два Дубровчанина Палко и Лукша *Вишановићи*, 1406, Дан. Рјеч.; 1373. *логофет*
 Бурђа Б. лшића *Вишко*, 1422. властелин деспота Стефана војвода *Вишко*, Дан. Рјеч.;
Херак Вранеш, канцлар Исабегов, *Вук Вранеш* посланик Сиванбегов, Д-р С. Трухеља,
Tursko-slov. spomenici; Влаис Вранешевић, P. Skok, Гл. З. М. XXX.; *Вукела Бело-*
брало, *Вукела Вуклић*, Д-р С. Трухеља, Гл. З. М. Radogna Vuchotich. 1470 XXV.
 XXVII.; *Кашун Вучихна* 5. XI. 1403. P. Skok, Гл. З. М. XXX., *Вук Вучихна* Чихораћ
 1411., K. Jireček, Гл. З. М. IV., Г. и Д. *Vrsinje* у срезу власничком. Seit 1318 wird
 Vrsinje (Versigne) als eine Landschaft auf dem Wege von Trebinje bis zum Meere bei
 Castelnuovo zwischen den Bergen von Canali und der Gruppe des Bergriesen Orjen
 erwähnt, heute ist aber der Name vergessen, K. Jireček, Staat und Gesellschaft im
 mittelalterlichen Serbien p 33; *Говџ Драгосалић*, 1392., властелин Краља Дабеше, *Говџ*
Драгошевић, властеличић Твртка I. 1387., *Говџ Мирошевић*, 1399., човек госпође
 Владе; на једном стџку у зворничком селу Триачко стоји: А тои писа *Гонцин пољ*,
 Љ. Стојановић, саписи; *Грич* т. брџуљак, главица, непозната постања, Акад. Рјеч.;
Vladna filia quondam Daboe de Blata de regno Kasse, Д-р С. Трухеља, Гл. З. М. XXV.;
*Драгослав*в поток, Дан. Рјеч.; *Драгоуње*, име мушко, Дубровчанин *Драгун* *Моисир*
 између 1100. и 1200., један од Влаха које је Краљ Стефан Првовенчани дао Жичи
 и један од Влаха које је Краљ Милутин дао Грачаници, Дан. Рјеч.; стока властелина
Жума Сарачића, K. Jireček, Гл. З. М. IV.; *Ањдрџ Злаш*, 1254.—56., презиме кнезу
 дубровачкому; *Ивоу*, човек који би постављен у Дечанима да pazi на калуђере по
 смрти Краља Дечанскога, Дан. Рјеч.; на повељи Твртка II, 1432., забележен је као
 дубровачки поклисар *Живко Јакешћ*, Дан. Рјеч, Д-р С. Трухеља Гл. З. М. XXIX; међу
 Власима које је Краљ Милутин дао Хиландару један беше *Горџџ Калиманџ*; *Какмџу*
 Одрамџич, властелин великога бана Матије 1249, Дан. Рјеч.; коморник *Радосав Кра-*
чиновић у једној дубровачкој потврди 1466, *Ахмед Крачиновић* 1500., Д-р С. Трухеља,
 Spomenici; *Косширево* 1417; *Кончиљ*, име мушко *госодарин Кончиљ* у пријатељству
 с Дубровчанима 1406, Дан. Рјеч.; *Косширеџ кашун*, *Косширанин* човек из Коштрид,
 Дан. Рјеч.; *Липовић*, Ст. Новковић, Гласник XLII.; Дубровчанин Андрија *Ласовић*,
 закуплик оловске царине, у писму Султана Бајазета II, 1486., Д-р С. Трухеља, Spomenici;
Малновић, Ст. Новковић, Гл. сник XLII.; *Кашун Малешев* у билешком,
 P. Skok, Гл. З. М. XXX.; *Миланџко*, Ст. Новковић, Гласник XLII.; *Миросав* човек
 војводе Бурђа и кнеза Вуклића 14. 5.—7., *Дубровчанин Миросав* Богџичић 1399;
 1435. умре *Радосав Михаљевић* вџлики воєвода, Дан. Рјеч.; *Machoe* ein in Dulcigno
 und Cattaro übliches Diminutiv, K. Jireček, Romanen, *Малковић* Д-р С. Трухеља,
 Гл. З. М. XXV. XXVII., Д-р G. Bodenstern, Гл. З. М. XX.; *Озрџ* и *Ослаџ*, мушка
 имена, Дан. Рјеч.; *Власи Розарнич*, 1434., у билешком, P. Skok, Гл. З. М. XXX.,
 вџкосав *Познаковић*, 1415., Дан. Рјеч.; *Прибиљ*, властелин Твртка II., Поурџа, м. име,
 војвода *Поурџа*, Дан. Рјеч.; посланик војводе Сандаља Дубровчанина 1348.; *Раделиу*
Крџишнина, Дан. Рјеч.; *сџаник Војислав Радосевић*, K. Jireček, Историја Срба I. 92.:

gosić Radini, D-r С. Truhelka, Gl. 3. M. XIII; *Радовић*, име мушко: човек војводе Радослава Павловића Радовић, Крстарић 1422, Добровић *Радовић* 1249. Дан. Рјеч: Обрад *Радовић* око 1463, D-r С. Truhelka, Spomenici: *Дубровчанин* Богша, Андреа Мкша *Рајковић* 1413, *Дезан Рајковић* у Срему 1414., властелин Краља Твртка II и Херцега Стевана Кнез *Јурај Рајковић*, 1342—53., Дан Рјеч; *Радача*, женско име од мушкога Радац, К. Јиречек, Gl. 3. M. IV., *Селубље* можда од имена *Всеуб*, Вл. Скарин; *Стрџа*, *Стрџа*, име мушко, Стрџовић, између људи у катуњу Драгољевца које цар Стефан даде цркви Арханђеловој у Привару један беше Инослав Стрезовић, Дан. Рјеч; *Трамошница*, *Црљошница*, Ст. Новаковић, Гласник XII; *сремужа*, *сремужа*, Bärenlauch, Waldlauch, allium ursinum L., Вуков Рјечник; *Стојан Ушоловић*, *Дваго* *Јуношић-Туковић*, Gl. 3. M. VII, Уришић, Урковић вероватно *Јуришић*, *Јурковић*; међу људима Радослава Павловића у Требињу и *Чичоје* *Сонковић*, D-r С. Truhelka, Gl. 3. M. XXIX; ²¹⁾ К. Јиречек, Romane, Цвијћ, Насела, књ. прва, ²²⁾ Цвијћ, Насела прва књига, р. С. L.; ²³⁾ К. Јиречек, Историја Срба I. 182.

²⁷⁾ Имамо података да је наша земља с десну страну Саве и Дунава била плен честих и затоних морија у столетима XV (1453, 80, 81, 88, 93), XVI (г. 1536, 41, 39), XVII (г. 1623, 68, 88, 90), XVIII (г. 1709, 10, 31, 32, 33, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 61, 63, 71, 73, 78, 81, 83, 93, 95, 97, 98), XIX (г. 1806, 13, 14, 15, 16, 18, 36, 55, 66.), D-r С. Truhelka, *Tursko-slov. spomenici*. Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи. Ljetopis fra Nikole Lašvanina, Gl. 3. M. XXVII, Iz Kronicke Mlila Mustafe Bašestije Gl. 3. M. XXX, Матице католичке парохije у Тузли од 1793. 1866. — ²⁸⁾ Стећака је набројено у кладањском 1021, звоничком 1023, сребрничком 2327, власеничком 6325, Gl. 3. M. VII.

²⁹⁾ Цвијћ, Насела књ. 4, 9. ³⁰⁾ Саопштење Г. Фра Анђела Брковића, жупника у Брешкама. ³¹⁾ У матицама тузланске парохije од 1793—1833, „Паоч Село“, од 1833—1836. „Плорсело“, 1836. „Паучсело“, а од 40-их година Парсело. ³²⁾ Саопштење Г. фра Звон. Микића, жупника у Тузли. ³³⁾ Саопштење Г. Михајла Савића, проте у Кладњу. ³⁴⁾ Данас тога споменика нема. ³⁵⁾ Куношић село у варшском. ³⁶⁾ Изговарају Поњавићи и Поњевчићи. Поњавчићи село у тешањском, Поњевчићи у цазињском и Д. Вакуфу. ³⁷⁾ Саопштење Г. Ђорђа Протића из Миљевића. ³⁸⁾ Саопштење Г. Павла Катавића Васиљева, проте у Бајљанин. ³⁹⁾ Саопштење Г. Петра Н. Јовановића, проте у Тузли. ⁴⁰⁾ Саопштење Г. Јосифа Симића у Маглају, пореклом од Борова Главе.

⁴¹⁾ Српска Драгуња носи још и име Гласничани. ⁴²⁾ Најчешће се чује Власенице, затим Власице, Ласенице, Ласенице, као и Ласинац и Гласинац. За време Аустрије је ушла у потребу једина Власеница. ⁴³⁾ Г. Широ Солдо сматра Гацко етапом за крајеве јужно од нега и тако објашњава велику активност овог малог среза у Тузланској области. ⁴⁴⁾ Пољаци заселак у Рајковићу среза сребрничког. ⁴⁵⁾ Саопштење Г. Јована Пајдановића, проте у звоничком Прибоју. ⁴⁶⁾ Саопштење Г. Душана Бобара, проте у Власеницама. ⁴⁷⁾ Зналаци источних језика хоће да доведу овој назив једни у везу са Египтом, а други са Коптима. ⁴⁸⁾ Подаци о Црних Циганима су проверени саопштењима Г. Бранка Стакића, адвоката у Тузли, одличног познаваоца Црних Цигана. ⁴⁹⁾ Што се тиче облика главе не сме се сметнути с ума једна чињеница. Каравлахине и Гурбетке одињају своју децу без колевке и, кад су изван стана, носе их у торби на леђима, а селјачке нашега језика, без рудике вере, одињају своју децу у колевкама, у којима деца леже наузвик на тврдој подлози која делује на облик затиоца услед чега се развија брахикефална дубања. ⁵⁰⁾ Љ. Стојановић, Записи и натписи 5371. ⁵¹⁾ D-r Ђ. С. Ђорђевић, Глас III. L'II. ⁵²⁾ Scheich Seifuddin ef Kernura und D-r Vl. Čović, Serbokroatische Dichtungen bosnischer Moslims, Sarajevo 1912. —